

המראות הצובאות

פירוש אלשיך

לספר

חגי

מאת

רבי משה אלשיך

מהדורה מעוצבת

עיצוב: זהבה גרליץ

דעת

ירושלים תשע"ט

התוכן

3..... פרק א

6..... פרק ב

אלשיך חגי

פרק א

א בשנת שמיים לדרוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר-ה' ביד-חגי הנביא אל-זרובבל בן-שאלתיאל פחת יהודה ואל-יהושע בן-יהוצדק הכהן הגדול לאמר :
 ב כה אמר ה' צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת-בא עת-בית ה' להבנות :
 ג ויהי דבר-ה' ביד-חגי הנביא לאמר :

ראוי לשים לב כי אחר שנאמר (א) לאמר בסוף פסוק הקודם למה חוזר ואומר (ב) לאמר בפסוק זה.

ועוד שאומר העם הזה אמרו וכו'. אינו אומר גזירה על מה שאמרו.

ועוד כי אומרו בא ואמרו עת פעם שנית הוא מיותר.

אך יאמר כה אמר ה' כי מה שראוי לאמר לא כדבריהם כי העם הזה אומרים לא עת בא ה' הנז' לעולם הזה שהוא ע"י הבנות בית המקדש, אך לא כן הוא כי אם לאמר עת בית ה' להבנות.

ד העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב :
 ה ועתה כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על-דרכיכם :
 ו זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין-לשבעה שתו ואין-לשכרה
 לבוש ואין-לחם לו והמשתכר משתכר אל-צרוז נקוב :

הנה אומרו (ד) אתם הוא מיותר, אך הנה אמר למעלה (א) אל זרובבל בן שאלתיאל ואל יהושע בן יהוצדק תלונה על מה שהעם אמרו (ב) לא עת כו', אך שני האנשים האלה לא אמרו זה, והיה נראה שאין תלונה רק על העם בלבד, על כן לכלול שני הכתות שניהם והעם, אמר על הכת הא' העת לכם, ועל הב' אמר אתם, כי גם אתם הב' ראשים יש תרעומת, כי היתכן (ד) לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב.

והנה באומרו ספונים שהוא שיש עליהם תקרה הלא יקשה, כי היעלה על לב כי ישכנו בבתי מחוסרי תקרה, ואם הכוונה שספונים בארז העיקר חסר.
 ועוד אומרו והבית הזה חרב שאם הוא חרב אינו בית, ומה גם שאומר הזה כאלו הוא בית נראה בעין.

אך יאמר, אל יעלה על רוחכם שגם בחורבנו אינו נקרא בית, שהרי נאמר אין זה כי אם בית אלוהים עם שהיה הר, כי ליקרא בית ה' אין צריך קורות, וזה אומרו ספונים וכו' אומר כי אין בין בתיכם לזה כי אם הסיפון אך בלי סיפון בית יקרא, למה שהוא הזה כי קדוש הוא, ואין צריך לעשות בנין כי אם מפני הכבוד, ומטעם זה נאמר למעלה בית ה' עם שעדיין אינו בית.

(ה) ועתה כה אמר ה' צבאות וכו'. הנה אומרו ועתה הוא מיותר,

ועוד למה חוזר פעם שנית, כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם.

ועוד שאם פירושו שישימו לבבם אל הפסדם אחר אומרו פעם שנית (ז) שימו לבבכם וכו', היה לו לסמוך (ט) פנה אל הרבה וכו', שהוא מעין האמור למעלה (ו) זרעתם הרבה וכו', ולא יפסיק בינתיים באומרו (ח) עלו ההר וכו'.

ועוד אומרו (י) על כן כלאו שמים וכו' כי הם רעות גדולות מהקודמות ולמה למעלה לא אמר רק (ו) זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה וכו'.

אמנם דרכו יתברך שבתחילת החטא מתחיל לייסר בקלות, ואם עוד יוסיפו מוסיף גם הוא יתברך בייסורין, ובכן בתחילה שהתעצלו ואמרו לא עת וכו' והם היו בבתיכם ספונים התחיל לייסרם אך לא הכביד.

ז כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על-דרכיכם :

ח עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה-בו (ואכבד) [ואכבדה] אמר ה' :

ט פנה אל-הרבה והנה-למעט והבאתם הבית ונפחתי בו

יען מה נאם ה' צבאות יען ביתי אשר-הוא חרב ואתם רצים איש לביתו :

י על-כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה :

יא ואקרא חרב על-הארץ ועל-ההרים ועל-הדגן ועל-התירוש ועל-היצהר

ועל אשר תוציא האדמה ועל-האדם ועל-הבהמה ועל כל-יגיע כפים :

זזהו (ז) ועתה כה אמר ה' שימו לבבכם על דרכיכם. בעוד שעדיין לא הפליג בצרה, כי אם זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה וכו', כי עדיין אין כל זה העדר ברכה וחסרון מעט, בין בעוסקים בתבואות בין במשא ובמתן, שהמשתכר אין משתכר כי אם אל צרור נקוב, הוא ללחם אשר הוא אוכל מה שמכניס בגופו ויוצא ממנו, אך לא לבגד ללבוש וכיוצא בו, אמנם הנה הוא יתברך מתרה פעם שנית כי כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם פן יוסיף להכותכם.

ושמא תאמרו, מה הוספנו לחטא על הקודם, הלא הוא שרוצה שאחרי דברי אלה במעמדכם, אל תאמרו נשוב איש לביתו, או נועדה יחד לאטנו לפקח על הדבר ונדעה איכה נעשה, כי אם שמיד עתה **(ח) עלו ההר והבאתם עץ ואחר כך ובנו וכו'**. שאעפ"י שמה שנתחיל ונביא הלא מזער הוא בערך הצורך, וטוב טוב היה להועדה לאט ולהתבונן על כל הדברים הרבים וגדולים שצריך לזה, אמר דעו כי בעץ שמיד תביאו **ארצה בו**, במה שמיד בשומעכם תתחילו במצווה, כי אין הכוונה כי אם **שאכבדה**, באמור אמרתי ונעשה מיד רצוני **ואכבדה אמר ה'**.

ומה שאמר בפעם השנית **שימו לבבכם על דרכיכם** הוא, כי עתה תראו מארה נוספת במעשה ידיכם, כי אפילו אותו היוצא מאשר זרעתם ימעט במקומו. כי **(ט) פנה אל הרבה**. כי תפנו והביטו בו **והנה למעט, והבאתם אל הבית** לא בלבד יהיה לאכול ולא לשבעה, כי אם **ונפחתי בו** שאקנה בו נפח שיעפשם.

ושמא תאמרו יען מה, כי הלא לא הוספנו עוון על הקודם באומרנו **לא עת בא**, הלא הוא **יען ביתי אשר הוא חרב ואתם** אחר שהתירתי בכם אינכם מיד עולים ההר לכרות עץ וכו', התחיל מיד במצווה טרם לכת לבתיכם, כי אם **רצים איש לביתו** כי חושבים לומר כי בהמשך הזמן תעשוהו, ואל ימעט בעיניכם עוון הרפיון עד אחר זמן.

כי הלא **(י) על כן**, על כיוצא בזה עליכם קודם זה **כלאו שמים וכו'** והוא כי ארז"ל מסכת הריות, כי רבים היו הנשארים מימי צדקיהו בזמן בנין בית שני מהנולדים אחרי כן, והנה בימי צדקיהו עליהם **כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה**.

והיה **(יא) חורב על הארץ ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה וכו'**. וזה אומר **עליכם** שהוא עליכם שאתם רובכם מדור צדקיהו, על כן שהוא על כיוצא בזה אירע יותר קשה מהאמור כי **כלאו שמים וכו'**, כי על השליכם צוויו יתברך עד עבור זמן היה מתבטל ובלתי נעשה עד בא כל גזרות כאלה עליכם.

יב וישמע זרובבל בן-שלתיאל ויהושע בן-יהווצדק-הכהן הגדול וכל שארית העם בקול ה' אלהיהם ועל-דברי חגי הנביא כאשר שלחו ה' אלהיהם וייראו העם מפני ה' :
 יג ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם לאמר אני אתכם נאם-ה':
 יד ויער ה' את-רוח-זרובבל בן-שלתיאל פחת יהודה ואת-רוח יהושע בן-יהווצדק הכהן הגדול ואת-רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית-ה' צבאות אלהיהם :
 טו ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך :

(יב) וישמע זרובבל בן שלתיאל וכו'. הנה פעם ראשונה (א) דבר ה' אל חגי הנביא דברי תלונה, לומר לזרובבל וליהושע בן יהוצדק לאמר, (ב) העם הזה אומרים לא עת וכו', אך עדיין לא שלחו לאמר להם שיתחילו במלאכה, אך בפעם השנית שלחו יתברך לאמר (ח) עלו ההר וכו', ומלבד השליחות גם אמר להם כי רעה יביא עליהם הוא יתברך, נוספת על הצרה שהתחילה עליהם, אמר כי (יב) וישמע זרובבל בן שאלתיאל ויהושע וכל העם הנשמעים מפיהם בקול ה' אלוהיהם, אשר דבר בראשונה בתלונה שאמר העם הזה אומרים לא עת וכו', וגם ועל דברי חגי הנביא כאשר שלחו ה' לאמר, עלו ההרה מפאת הציווי בעצמו, על אשר אמר שאם לא יעשו שיביא ה' עליהם רעה גדולה, על זה אמר וייראו העם מפני ה'.

(יג) ויאמר חגי מלאך ה' וכו'. היה אפשר לומר, כי להפיס דעתם שהיו העם כמתאוננים, מעצמו דבר על לבם הנביא ואמר כי הוא יתברך יהיה אתם, כי על כן לא נאמר ויהי דבר ה' עתה כאשר אמר למעלה לזה אמר ויאמר חגי, ולא יעלה על רוחך המבלי בא מחדש לו דבר ה', ע"י מה שבחלום ידבר בו שהוא כי אמר זה מעצמו, כי הלא היה מלאך ה' שהוא יתברך דבר לו, כאשר ידבר עם מלאך בהקיץ, כהתימו לדבר דבר נבואתו עודנו לפני העם, ואל תתמה, כי הלא לא דבר לו ה' כי אם במלאכות ה', שע"י שליחות מאת ה' היה לו הדבור הזה, שהוא ע"י מלאך וכיוצא, ועל כן גם עודנו עומד לפני העם אפשר יבוא לו מלאכות מאת ה' ע"י מלאך, לומר כי אני אתכם הוא נאם ה' אשר דבר, עם היות שעתה לא ה' בעצמו דבר לו, והוא כי הלא (יד - טו) זרובבל ויהושע היה לאל ידם להכין ולעשות, אך המון העם יאמרו מה אנו כי יצווה עלינו ומה גם בדברי קושי, על כן אל העם אמר אני אתכם, ועם כל זה אמר כי אם לא שויער ה' את רוח זרובבל ורוח יהושע ורוח העם לא היו עושים דבר, אך ע"י כן יבואו ויעשו מיד מלאכה וכו'.

פרק ב

א בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר-ה' ביד-חגי הנביא לאמר :

ב אמר-נא אל-זרובבל בן-שלתיאל פחת יהודה

ואל-יהושע בן-יהוצדק הכהן הגדול ואל-שארית העם לאמר :

ג מי בכם הנשאר אשר ראה את-הבית הזה בכבודו הראשון

ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם :

ד ועתה חזק זרובבל נאם-ה' וחזק יהושע בן-יהוצדק-הכהן הגדול

וחזק כל-עם הארץ נאם-ה' ועשו כי-אני אתכם נאם ה' צבאות :

ה את-הדבר אשר-כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עמדת בתוכם אל-תיראו :

ו כי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא
ואני מרעיש את-השמים ואת-הארץ ואת-הים ואת-החרבה :
ז והרעשתי את-כל-הגוים ובאו חמדת כל-הגוים
ומלאתי את-הבית הזה כבוד אמר ה' צבאות :
ח לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות :
ט גדול יהיה כבוד-הבית הזה האחרון מן-הראשון אמר ה' צבאות
ובמקום הזה אתן שלום נאם ה' צבאות :

ראוי לשים לב:

- א. האם להמעיט ערך המקדש בא האלוהים, שאמר שהבית הזה יהיה כאין בעיניהם.
- ב. ועוד, מה צורך אל החיזוקים האלה (ד) חזק זרובבל חזק וכו'.
- ג. ועוד, כי אומרו אני אתכם כבר נאמר.
- ד. ועוד, אומרו (ה) את הדבר אשר כרתי וכו', כי לא כרת ברית על בנין הבית בצאתם ממצרים וגם מלת את משוללת הבנה.
- ה. ועוד, אומרו ורוחי עומדת בתוכם על מה ידבר שהרי נאמר אני אתכם.
- ו. ועוד, אומרו, אל תיראו ממה היה להם ליירא.
- ז. ועוד, אומרו, (ו) כי כה אמר ה' וכו' ששורה שהוא כנותן טעם על האמור ואין לו יחס עם הקודם כלל.
- ח. ועוד, אומרו עוד אחת מעט היא מי היא האחת הזאת.
- ט. ועוד, אומרו ואני מרעיש וכו' כי לא מצינו הרעשה בזמן בנין בית שני.
 וגם לא ביאת (ז) חמדת כל הגוים.
- י. ועוד, איך מתייחס המלא הבית הזה כבוד אל ביאת חמדת כל הגוים,
 וגם מהו ענין מלוי הכבוד ההוא.
- יא. ועוד, איך מתייחס פה אומרו (ח) לי הכסף ולי הזהב לא אל הקודם ולא אל מה שאחר.
- יב. ועוד, אומרו (ט) גדול יהיה וכו' אם על בית שני ידבר, איך יאמר האחרון ואם על השלישי מאן דכר שמיה הכא.
- יג. ועוד, אומרו ובמקום הזה אתן שלום הוא בלתי מקושר כלל אל האמור.

אמנם אחרי אומרו כי להתחיל במצווה לקיים מאמר הנביא ואשר העיר ה' את רוח זרובבל ויהושע ושארית העם, ויבואו בעצמם ויעשו מלאכה בבית ה' ביום כ"ד לחדש בששי, אך אחרי כן בהיותם בונים שמו לבם אל ההפרש שבין בית זה אל הבית הראשון והיו מתרפים ידיהם, על כן בשביעי בכ"א לחדש היה דבר ה' אל חגי לאמר (ב) אמר נא אל זרובבל כו'. הנה ידעתי כי (ג) מי בכם הנשאר מבית ראשון אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון,

ומה אתם רואים עתה בערך הקודם **הלא כמוהו כאין בעיניכם**, ולא אמר הלא כאין לבלתי נגוע בכבוד קדושת ביהמ"ק, כי אם מכנה ואומר הלא בית כמוהו משולל קדושה **כאין בעיניכם**, לכן (ד) **ועתה אל ירפו ידיכם כי אם חזק זרובבל וחזק יהושע וחזק וכו' ועשו** אשר התחלתם כי הלא דעו כי איני עושה עיקר מן הבית כי אם מכם כי היכל ה' אתם. וזהו כי **אני אתכם נאם ה'**, עם היותו אלוהי הצבאות של מעלה עושה מכם עיקר להיותכם היכל ה', ואל תתמהו מהחשיבכם להיות היכל ה' שהוא גדולים ממלאכי השרת.

כי הלא זה הוא (ה) **את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים**, שאמרתי **ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים**, כי אין זה רק שמשכני אתכם שאני שרוי בקרבכם ואתם גוי קדוש, והוא כי זרובבל וכל הנזכרים שם היו בברית אשר כרת להם בחורב הוא הר סיני.

וזהו **אשר כרתי אתכם**. וכן הוא עתה, כי הנה **ורוחי** היא שכינתי **עומדת בתוכם**, ובזה **אל תיראו** גם מאויבים המנגדים אתכם, והנה כל כך **אני אתכם** שאתם משכן לי, כי אם עוד דבר אחד היה לכם **שארית העם**, מה שאני עתיד לעשות בבית השלישי הייתי עושה עתה בזה, והוא כי הנה ידוע מרז"ל, כי הגאולה העתידה שעמה בית המקדש השלישי רוחני מעשה אלוהים אינה כגאולות הקודמות, כי האחרונה אינה כי אם ע"י תשובה, כי על כן הבטיחנו הקדוש ברוך הוא שנשוב לעתיד על כל פנים, ולפי האמת דבר מועט היא כיון שהבא ליטרה מסייעין לו, וגם הוא יתברך אמר כי הייתה היא מילתא זוטרת.

ועל התשובה הכוללת לכל שארית העם הוא אומר (ו) **כי כה אמר ה'**. עוד נוסף על קדושת הרשומים אחת אשר מעט היא, אם זאת הייתה בכם שהייתי עושה מעתה מה שמעוהו לעתיד לבוא, להרעיש **את השמים ואת הארץ וכו'**, באופן (ז) **והרעשתי את כל הגוים**. שאקנה בהם הרעשה והתעוררות שיביאו **חמדת כל הגוים**, בעושר דורות לבנות בכספם וזהבם ביהמ"ק כענין שהיה בשלמה, ואני לא אחפוץ לעשות יופי הבית מכסף או זהב, כי אם **ומלאתי את הבית הזה כבוד** היא רוחניות, וריבה במלת **את** כי גם הכותלים יהיו רוחניים, כי אשר עתיד בשלישי אעשה מעתה, כי גם אשר בניתם עד כה יתהפך לרוחניות.

ושמא תאמרו, למה אשיב פניהם מלבנות בית המקדש מזהבם, הלא הוא כי לא משלהם הביאו, כי (ח) **לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות**. וזה שאמרתי שאם מעתה אם אחת שמעט היא התשובה הייתה עמכם, היותי עושה מהבית הזה בית אחרון כמדובר, אל יעלה על רוחכם שיהיה כראשון, כי אם (ט) **גדול יהיה כבוד הבית הזה**. עצמו האחרון שהייתי עושה אותו **אחרון מן הראשון**, שהוא כי גם כל עצמו יהיה רוחני, שגם הבנוי שהוא שני יתהפך לאחרון רוחני כאמור.

ושמא תאמר, אולי כאשר מעותד השני ליחרב על ידי שנאת חנם יארע גם לזה, לזה אמר אין פחד, כי הלא **במקום הזה אתן שלום** ע"י זכות התשובה הנזכר, וע"י כן לא תהיה שנאת חנם הגורמת חורבן, כי על כן מה שנאמר **ונתתי שלום בארץ** עם הברכות הסמוכות לזו, אינן מתקיימות עד ימות המשיח.

וביאור הדבר הוא מה שכתבנו בפסוק הנזכר, כי הוא יתברך כשבא לברוא את אדם נעשו מלאכי השרת כתות כתות, **חסד** אומר יברא שגומל חסדים, **אמת** אומר אל יברא שמלא שקרים, **צדק** אומר יברא שעושה צדקות, **שלום** אומר אל יברא שמלא קטטות, מה עשה הקדוש ברוך הוא נטל אמת והשליכה לארץ, ואלו כמו שנתן אמת לארץ היה ג"כ נתן שלום לא היה העולם מתקלקל ונחרב הבית, ומה גם בפעם השנית ואפילו בין ישראל לגויים לא הייתה מלחמה, כי יערה על העולם רוח שלום ולא הייתה אומה פוצה פה ומצפצפת נגד ישראל, על כן מבשר הוא יתברך ואומר, **אם בחוקותי תלכו כו' ונתתי שלום בארץ**, וע"י כן **ושכתבתם ואין מחריד** אפילו מהאומות, וזה יאמר פה, **ובמקום הזה אתן שלום** באופן שאין פחד שיחרב חלילה אם עוד א' מעט תהיה.

י בעשרים וארבעה לתשיעי בשנת שתים לדרוש ה' דבר-ה' ביד-חגי הנביא לאמר :
יא כה אמר ה' צבאות שאל-נא את-הכהנים תורה לאמר :
יב הן ישא-איש בשר-קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל-הלחם ואל-הנזיד ואל-היין ואל-שמן ואל-כל-מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא :
יג ויאמר חגי אם-יגע טמא-נפש בכל-אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא :
יד ויען חגי ויאמר כן העם-הזה וכן-הגוי הזה לפני נאם-ה' וכן כל-מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא :
טו ועתה שימו-נא לבבכם מן-היום הזה ומעלה מטרם שום-אבן אל-אבן בהיכל ה' :
טז מהיותם בא אל-ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל-היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים :
יז הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל-מעשה ידיכם ואין-אתכם אלי נאם-ה' :

(י) בעשרים וכו'. אמרו בגמרא מסכת פסחים שהיה חגי הנביא **(יא)** בודק את הכהנים. בבנין בית שני לידע אם בקיאים בהלכות טומאה, לפי שנשכחו מהן בגולה שלא נתעסקו בהן

בקדשים, ופליגי רב ושמואל רב אמר אשתביש כהני דרביעי בקדש בעא מניהו (יב) שנגע השרץ שבכנפו אל הלחם. ועשאו ראשון, והלחם אל הנזיד ועשאו שני, והנזיד אל היין של קדש ועשאו שלישי, והיין אל השמן של קדש ועשאו רביעי ואמרו טהור, ואשתבוש דשלישי עושה רביעי בקדש, ושמואל אמר לא אשתבוש דחמישי בעא מנייהו דכנף נגע בשרץ ונעשה כנף ראשון וכנף בלחם ולחם בנזיד ונזיד ביין ויין בשמן, דהוה ליה שמן חמישי ואמרו טהור דאין רביעי עושה חמישי בקדש.

וכשעוד שאלו (יג) אם יגע טמא נפש בכל אלה. על הסדר לשמואל נמי לא אשתבוש בהא, דהוה ליה רביעי בקדש ואמרו יטמא, ומה שבשאלה ראשונה אמר היקדש ולא אמר היטמא, לשמואל אפשר לרמוז להם שלילת טומאה, ובשנית זה דין הוא לומר יטמא שאל בלשון טומאה, לרמוז להם שיזכרו הדין ויאמרו טמא, ולרב דאמר בראשונה אשתבוש הכא לא אשתבוש, ואמר יטמא דעושה רביעי משום דבקיין הוו בטומאת מת ולא בטומאת שרץ, לדעת רבא בר אבובא אליבא דרב ולרבינא התם רביעי הכא שלישי, ולדידיה מה ששינה לומר לשון טומאה, לשים בפיהם לשון טומאה שיאמרו יטמא דלא ישתבוש כראשון, ויש מי שרצה לפרש כי אומרו היקדש כיון אל לשון קדושה, שיעשה גם הוא קדש ואשתבוש טפי מלרב כהני.

(יד) ויען חגי כן העם הזה וכו'. לרב דאשתבוש כהני ואמרו על טמא טהור, אמרו בגמרא לדדידיה משום הכי קרי למעשה ידיהם טמא, ולשמואל אמר רב אשי שמתוך שקלקלו את מעשיהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו הקריבו בטומאה.

ועל דרך הפשט יאמר חגי הנה לא על חנם שאלתי לכם שאלה זו כי אם לסימן, והוא כי הנה אמרתי לכם כי היה אפשר על ידי עוד אחת היא התשובה כוללה לעשות מהבית השלישי רביעי לקיים לעד, אך האחת ההיא איננה והלא היה מקום לכם לומר, כי אחר שכן הוא שבית זה לא יתקיים מפני רוע מעלליהם של ישראל, אם כן טוב היה העדרו, על כן שאל שאלה פשוטה אחר הראשונה לרמז, לרמוז אחרי אומרם שיטמא ע"י טמא נפש, המתגלגל עד הרביעי לרמוז כי כן הבית הזה השני על ידי טמאי נפש במעשים הרעים, תתגלגל טומאת רשתם עד המאה הרביעית מארבע מאות שנה שיתקיים. וזהו ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכו' לפני. כלומר גלוי לפני שהם כטמא נפש במחשבת נפשם, וכן מעשה ידיהם עד שעל ידי כן אשר יקריבו שם טמא הוא, שהוא עד עת בא שהעלו להם מאחרי החומה חזיר שהקריבוהו במקום הכבש שהיה להם להעלות, ואף על פי שלא קרבו אותו לא יבצר שהגיעה עד גדר זה שהעלוהו, כדי שיקריבוהו במקום כבש שמאז בוטל התמיד.

וזה אומרו יקריבו לשון עתיד כי לא על מה שקרבו ידבר, כי אם על אשר היכן שיקריבו, ועם כל זה שעתיד בית שני זה ליטמא וליחרב, אין לנו אלא באשר הוא שם, וזהו אומרו (טו)

ועתה שימו נא לבבכם. כי חפץ יוצרנו יתברך הוא שיבנה, כי הלא בעוד שאינכם בונים יש מארה ח"ו, (טז) מהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה, בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים. וכן (יז) הכתי אתכם בשדפון ובירקון וכו'. ואין אתכם אלי בתשובה.

יח שימו-נא לבבכם מן-היום הזה ומעלה מיום-עשרים וארבעה לתשיעי
 למן-היום אשר-יסד היכל-ה' שימו לבבכם :
 יט העוד הזרע במגורה ועד-הגפן והתאנה והרמון
 ועץ הזית לא נשא מן-היום הזה אברך :
 כ ויהי דבר-ה' שנית אל-חגי בעשרים וארבעה לחדש לאמר :
 כא אמר אל-זרובבל פחת-יהודה לאמר אני מרעיש את-השמים ואת-הארץ :
 כב והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים
 והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו :
 כג ביום ההוא נאם-ה' צבאות אקחך זרובבל בן-שאלתיאל עבדי נאם-ה'
 ושמתיך כחותם כי-בך בחרתי נאם ה' צבאות:

אמנם (יח) שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה. אשר יוסד היכל ה' ותראו הברכה, (יט - כ) כי עוד הזרע במגורה ועד הגפן וכו'. ועץ הזית לא נשא פרו וכו' ועם כל זה מן היום הזה אברך. (כא) אמר אל זרובבל. שהוא מזרע המלוכה אל ידאג על מה שבבית שני מראשיתו יפסק מלכות בית דוד, כי הלא אמר אל זרובבל אל ישית לב אל אשר הוא שם בבית הזה כי אין מלך מדוד, כי הלא אליו יאות לאמר כי לעתיד אני מרעיש את השמים וכו' (כב) והפכתי כסא ממלכות אז (כג) ביום ההוא. שהוא עיקר הזמן ארוממך רוממות נצחי, מה שאין כן אם היה עתה כי אקחך זרובבל ושמתיך כחותם כי הפך מה שאמרתי לאביך אם יהיה האיש הזה כניהו חותם על יד ימיני, משם אתקנהו אך אז אקחך ושמתיך כחותם, וכן ארז"ל גדולה תשובה שבלשון שאמר אם יהיה חותם וכו' אמר אקחך ושמתיך כחותם וענין שימה כחותם יהיה כן דרך החותם שחותמים בו שהוא באותיות שקועות, וכאשר יושם בשעווה לחתום בו יוצאות ובולטות האותיות חוצה לעיני הכל, וענין זה יאמר ושמתיך בימיני כחותם, ומה שאהבתי אותך שקועה אז תהיה בולטת ויוצאת ונראית ונכרת לחוץ לעין כל, אשר אגדילך במעלה גדולה עד בלי די.